

FELSEFE DÜNYASI

2022/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 75

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)

Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyat/Price: 120,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2022, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA

Tel: 0(312) 229 99 28

KRİZ DÖNEMİ FELSEFELERİNDE ANTROPOSANTRİK YAKLAŞIM: İBN BÄCCE VE LEVİNAS ÖRNEKLER

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 75, Yaz 2022, ss. 384-399.

Geliş Tarihi: 05.01.2022 | Kabul Tarihi: 15.04.2022

Ömer CERAN*

Giriş

Bir filozofu yaşadığı çağdan ve yetiştiği kültürden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Şahit olunan olayların ve kişisel hayat tecrübelerinin düşüncelerin şekillenmesinde yadsınamaz bir rolü vardır. Korku ve kaygının hâkim olduğu bir ortam zihinlerde üretilen düşüncelere etki edecek, bunun düşüncelerde bir izi kalacaktır. Biz bu çalışmada böyle dönemleri kriz dönemi olarak adlandıracğıız. Bizim bu makalede ele alacağımız İbn Bâce ve Levinas da düşüncelerini kriz dönemi olarak nitelenebilecek dönemlerde üretmişlerdir. Biz her iki düşünürün felsefelerinin ortak noktalarından biri sayılabilecek antroposantrik (insan merkezci) yaklaşımı tespit etmeye ve bu yaklaşımın her iki filozofta nasıl ele alındığını göstermeye çalışacağız.

İnsan-doğa ilişkisine dair geliştirilen bakış açılarından biri olan antroposantrizm doğanın insan için var olduğu düşüncesinden hareketle doğayı insanın amaçlarına ulaşabilmesi için bir araç olarak gören yaklaşımdır.¹ Bu anlamda insanı merkeze alan bir düşüncedir. Bunun karşısında ontolojik anlamda Tanrı'yı merkeze alan teosentrik, etik anlamda doğayı/sistemi merkeze alan ekosentrik yaklaşımlar ileri sürülmüştür.² Biz bu çalışmamızda, ele alacağımız her iki düşünürü her ne kadar düşüncelerini insan doğa ilişkisi bağlamını ön plana çıkararak geliştirmemiş olsalar da insandan hareket ederek felsefe üretmeye çalışmaları anlamında antroposantrik bir yaklaşımla de-

* Dr., MEB, ORCID: 0000-0002-7483-9963, e-mail: omerceran2031@gmail.com

1 Gary Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents*, (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005), 2.

2 Hasan Ünder, *Çevre Felsefesi*, (Ankara: Doruk Yayıncılık, 1996), 25-26.

ğerlendirmeye çalışacağız. Her iki filozof da insanı/beni kendi kişiliklerine indirgemeden ele aldıkları ve bu nazarla meseleleri tartıştıklarından dolayı egosentrik (benmerkezci) bir yaklaşım şeklinde bir nitelemeyi tercih etmedik.

1077? yılında Sarakusta'da (bugünkü Zaragoza) doğan ve Meşşai (peripatetik) felsefeyi Endülüs'e getiren kişi olduğu ileri sürülen³ İbn Bâcce'nin hayatı hakkında fazla bilgimiz olmamakla birlikte onun yaşadığı dönemde Endülüs'te iç karışıklıkların olduğunu biliyoruz. Bu dönem mülükü't-tavâif denilen ve sürekli birbiriyle ve Hristiyan krallıklarla savaşan küçük devletlerin hüküm sürdüğü dönemdir. Özellikle Hristiyan kralı VI. Alfonso'nun (ö. 1108) Kurtuba ve Tuleytula şehirlerini zaptından sonra İşbiliye emiri Mu'temid'in (ö. 1101), Murabıt hükümdarı olan Yüsf b. ʿAşfîn'den (ö. 1103) yardım istemesi üzerine⁴ Murabıtlar Endülüs'e askeri müdahalede bulundular. Emir Mu'temid'in bu konuda kendisini eleştirenlere verdiği şu cevap içinde bulunulan ortamın vahim boyutunu göstermektedir: "Afrikalıların develelerini gütmek Hristiyanların domuz çobanlığını yapmaktan iyidir." Mamafih ilginç olan şudur ki Mu'temid on sene sonra bu sefer Murabıtlara karşı Alfonso'dan yardım istemiş ve onu akrabalarından biriyle evlendirmiştir.⁵ Sonra ki süreçte Murabıtlar Endülüs şehirlerini tek tek ilhak ettiler ve yaklaşık yarım asır bir baskı rejimiyle Endülüs'ü idare ettiler.

İbn Bâcce'nin yaşadığı dönem Endülüs'te reconquista olarak adlandırılan, bölgenin Müslüman halklardan (ve Yahudilerden) arındırılması ve yeniden Hristiyanlaştırılması sürecinin başladığı dönemdir. Bu süreçte şehirlerin çoğu Müslümanlarla Hristiyanlar arasında sürekli el değiştirmiştir.

İbn Bâcce Murâbitlar sarayında doktorluk ve vezirlik gibi önemli görevler üstlenmiş, bir dönem dinsizlikle suçlanmış ve yaptırımlara maruz kalmıştır.⁶ Defalarca suikasta uğramış olan İbn Bâcce 1139 yılında zehirlenerek öldürülmüştür.⁷

3 Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Felsefesi*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 156.

4 Emir Mu'temid'in Yüsf b. ʿAşfîn'den yardım talep eden mektubunun içeriği şu şekildedir: "Biz kabileleri yok olmuş, birliği dağılmış kuşatma altında ezilmiş, yardıma koşacak kimsesi kalmamış Endülüslü Araplarız. Çok sıkıntılı şu durumumuzda Mağrib'in yüce emirinden yardım bekliyor ve onu Hristiyanlara karşı cihada davet ediyoruz."

5 Lütfi Şeyban, *Endülüs'te Murabıtlar ve Muvahhidler Dönemlerinde Müslüman-Hristiyan İlişkileri (Endülüs'ün Geri Alınışı=Reconquista 1085-1238)*, dan.: Abdülkerim Özaydın, Basılmamış doktora tezi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), ss. 53-66.

6 Hasan Özalp, "Endülüs'te Aklî Düşünce", *İslam Felsefesi Tarihi*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 114.

7 M. Saghir Hasan Masûmî, "Endülüs'ün Büyük Filozofu İbn Bâcce", çev. Bayram Tamtürk, *Mütefekkir Dergisi*, 2020, sayı: 13/7, 294.

1906 yılında Litvanya'da doğan Emmanuel Levinas Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İki dünya savaşına tanıklık etmiş, ikincisinde Nazizmin yükseldiği dönemde pek çok yakın akrabasını toplama kamplarında kaybetmiştir. Sığındığı Fransa adına savaşırken esir düşmüş ve uluslararası anlaşmalar uyarınca esir mübadelesi ile özgürlüğüne kavuşmuştur. Sonraki yaşamını Fransa'da sürdüren Levinas 1996 yılında vefat etmiştir.

Yaşadıkları çalkantılı hayat tecrübeleri İbn Bâce ve Levinas'da yalnızlığa güçlü bir vurgunun yapıldığı metinleri ortaya çıkarmıştır. Felsefi anlamda antroposantrik olarak nitelenebilecek insanın kendi benliğine dönüş karakteri iki filozofun düşüncelerinde zıt yönlerde gelişim göstermiştir. İbn Bâce, mütevahhidi/yalnız adamı entelektüel anlamda toplumdan tecrit edip kendi yalnızlığını yaşamaya mahkûm ederken Levinas bu yalnızlıktan başkasına geçmek suretiyle toplumsal alanda ona düşünsel ve eylemsel bir alan açmıştır. İbn Bâce felsefenin değer görmediği ve katı bir din anlayışının hâkim olduğu ortamda bir filozof olarak felsefesinin merkezine mütevahhidi, bir anlamda kendini yerleştirmiştir. Onun yaşamı hakkında sınırlı bilgimiz bize fazla bir çözümleme yapma imkânı tanımıyor. Buna karşın yaşamının detaylarıyla ilgili daha fazla bilgimiz olan Levinas hakkında çözümleme yapmak imkânımız daha fazladır.

Birçok yakın akrabasını Nazilerin ölüm kamplarında kaybetmiş, savaşta esir düşerek ölümden kıl payı kurtulmuş birinin düşünce dünyasında bütün bunların travması kaçınılmaz olarak iz bırakacaktır. O bu olaylardan çok sonra (1975-1976 yıllarında verdiği derslerinde) ölümü sorgulamaya devam etmekte (bu dersler her ne kadar kendisi tarafından yazıya geçirilmemiş olsa da onun metinleri arasında kabul edilmektedir) ve ölümü her türlü imkânı mümkün kılan bir imkân olarak açıklamaktadır. Ona göre olmak zorunda olmak ölmek zorunda olmaktır.⁸ Ölüm başkasıyla/ötekiyle karşılaşmayı ihtiva eden bir anlama sahiptir.⁹ Bütün bu felaketlerin birey üzerinde öncelikle kin ve nefret doğuracak bir etki bırakması beklenir. Levinas'ta biz bu duyguların diğer duygularına baskın geldiğini görmüyoruz. O bir intikam hissi içinde olmamıştır. Levinas dini hassasiyetleri yoğun yaşayan bir kişidir. Bir Yahudi olarak yetkin bir Talmut yorumcusudur. Bununla beraber o ailesinin ve ırkının başına gelen felaketleri Tanrı'nın bir cezalandırması olarak görmemiş başka bir ifadeyle durum karşısında dinsel bir kaygıyla teselli arayışına da girmemiştir. Fakat 'Aşkınlık ve Kötülük' başlıklı yazısında kötülüğü Tanrı ile

8 Emmanuel Lèvinas, *Ölüm ve Zaman*, çev: Nami Başer, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 57.

9 C. Fred Alford, *Levinas, The Frankfurt School and Psychoanalysis*, (London: Continuum, 2002), 20.

yüz yüze gelmek için bir basamak olarak yorumlamıştır. Bu anlamda kötülük aşkına ya da iyiye ulaşmak için bir imkânı ifade etmektedir.¹⁰

Bir felaket durumunda bilinçaltında iz bırakan önemli düşüncelerden biri durumu inkâr düşüncesidir. Bilinçaltındaki bu düşünce kendini sorundan kaçma olarak açığa vurur. Bu, Levinas felsefesinin temel kavramlarından biri olan varlıktan kaçışı yorumlamamız için bir olanak sağlayabilir. Varolansız varoluş düşüncesinde varlık kurtulması gereken bir durumdur. Levinas'ın bu düşüncede hareket noktası kendi benidir. Onun kendi benini başkasından hareketle anlamlandırmaya çalıştığını görüyoruz. Başkasında kendini bulma düşüncesinde başlarına gelen felakete engel olamadığı akrabaları ile bir özdeşlik kurma kaygısı görülebilir. Bu genellikle bir suçluluk psikolojisi ortaya çıkarır ki bunun sonuçlarından biri sorumluluk duygusunun yüceltilmesidir. Levinas etiği başkasına karşı sorumluluğun ön plana çıkarıldığı bir düşüncedir. O, özellikle son dönem yazılarında vurgulu bir şekilde hissedileceği üzere zalimin elinden çekilen zulümden duyulan bir sorumluluğu dile getirmektedir.¹¹

İbn Bâce'nin Düşünce Sistemi

İbn Bâce'nin felsefeyle ilgili küçük risaleleriyle beraber elimize ulaşmış olan en önemli eseri "Tedbîru'l-Mütevahhid" adlı eserdir. Bazı araştırmacılar bu eserin Endülüs'te el-Ğazzâlî'nin (ö. 1111) bazı düşüncelerine bir cevap niteliğinde yazıldığı kanaatindedir.¹² Nitekim İbn Bâce, eserinde bazı hususlardan dolayı tasavvufu eleştirmektedir. Aristoteles (ö. M.Ö. 322) ve el-Fârâbî (ö. 950) felsefelerinin izlerinin açık bir şekilde görüldüğü bu kitabında o, mutluluğa nasıl ulaşılacağını incelemiştir. O, burada Aristoteles'in mutluluğun insan için temel/kendinde amaç olduğu görüşünü tekrarlar. Mutluluk yetkinlikle doğrudan ilişkili bir kavramdır. İnsan, maddesiyle doğaya ait olmanın yanında akıllı ve iradesiyle doğayı/doğadaki zorunluluğu aşmaya kabiliyetli bir özelliği de bünyesinde barındırmaktadır. Akıllı ve irade insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikler olması bakımından insan için mutluluğu bu ikisinin yetkinliğinde aramak lazımdır.¹³ Bu yetkinliğe yönelme durumunu İbn Bâce 'tedbir' kavramıyla ifade eder. Yönetim/egitim anlamına gelen tedbir kelimesi İslam ahlak felsefesinde (İbn Bâce'nin, kitabında ayrıntılarına girmeden değindiği) beden, ev ve şehir/devlet yönetimi anlamında kullanılmıştır.

10 Özkan Gözel, *Levinas*, 167-168.

11 Robert Bernasconi, *Levinas Okumaları*, çev: Zeynep Direk, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 16.

12 Joseph F. O'Callaghan, *A History of Medieval Spain*, (London: Cornell University Press, 1983), 322.

13 İbn Bâce, "Fî Ğâyeti'l-İnsâniyye", *Rasâilü İbn Bâcceti'l-İlâhiyye* içinde, tah. Mâcîd Faḫrî, (Beyrût: Dâru'n-Nehâr, 1991), 101.

Tedbiri düzen kavramıyla açıklayan İbn Bâce, kitabının baş tarafında Tanrı'nın müdebbirü'l-âlem olduğunu ifade eder. İşlerin en şerefliisi olarak nitelediği tedbirin müdün (şehir/devlet) ve menzil (ev) yönetimi olduğunu belirtir. Ona göre bunlardan da harp yönetimi gibi başka tedbirler ortaya çıkarmak mümkündür.¹⁴

İbn Bâce'ye göre insanın akılsal anlamda yetkinliği, dolayısıyla mutluluğu faal akılla ittisal ile mümkün olacaktır. Burada insandaki ilahi yöne bir vurgu bulunmaktadır. İnsan cismani yönüne ağırlık verdiği ölçüde ilahi olmaktan uzaklaşacaktır. Teorik ve ahlaki erdemleri kazandığı ölçüde de ilahi bir kişiliğe bürünecektir. Bilginin imkânını tabii ve ilahi olmak üzere iki alanda mümkün gören İbn Bâce insani ve vahyî bilgiyi bu iki zemin üzerinde değerlendirmiştir. Ona göre bu ikisi arasında mahiyetleri itibariyle fark bulunmamaktadır. Bununla beraber vahyî bilgide son aşamada ilahi bir müdahale söz konusudur.¹⁵ Mahiyetleri itibariyle iki bilgi türünü eşitlemesi son aşamadaki farkın sadece yöntemle ilgili olması gerektiği yorumuna imkan tanımaktadır. Zira İbn Bâce vahyin mahiyeti konusunda el-Fârâbî ekolünü takip etmiş ve bunu aklın faal akılla ittisaliyle mümkün görmüştür. Mütevahhidin faal akılla ittisal için hareket noktası tabii imkân alanı olacak ve mütevahhid mutluluğa onunla ulaşacaktır.

Mütevahhidin ruhaniliğe yükselmesi müstefad aklın, eşyanın hakikatini idrak noktasında soyutlamasını onunla yaptığı faal akılla mümkün olmaktadır. Burada İbn Bâce dört ruhani suret aşamasından bahseder: Bunlardan biri insan bilgisinin kendisine ulaşması mümkün olmayan ve maddi olmayan semavi cisimlerin suretleridir. Diğerleri kendileriyle insanın maddi âlemi duyusal güçleriyle idrak ettiği nefsin kuvvetlerinin suretleridir. Nefsin bu kuvvetleri hiss-i müşterek, tahayyül ve zakiredir (hatırlama). Üçüncüsü insanın kendisiyle soyutlamalar yaptığı ve külli/tümel bilgilere ulaştığı heyulani akledilirler. Bunlar maddeden soyutlanan makul suretleridir. Sonuncusu ise müstefad akıl ve faal akıldır. Bu sonuncu aşamada maddi olmayan nihai soyutlama ve idrake ulaşılmaktadır.¹⁶ Mütevahhid bu seviyeye nazari ilimlerle ulaşmaktadır. İbn Bâce'nin bunu ısrarla vurgulamasının arkasında onun bu aşamaya ulaşmak için sūfî gelenekte öngörülen ve nazari ilimlerin arka plana itildiği yöntemleri reddetme kaygısı bulunmaktadır.

14 İbn Bâce, "Tedbîru'l-Mütevahhid", *Rasâilü İbn Bâcceti'l-İlâhiyye* içinde, tah. Mâcid Faḥri, (Beyrüt: Dâru'n-Nehâr, 1991), 38.

15 İbn Bâce, *Kitâbü'n-Nefs*, çev. Burhan Koroğlu, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2019), 18-19.

16 İbn Bâce, "Tedbîru'l-Mütevahhid", 49-56.

İbn Bâcce insanları bu ruhani suretleri idrak seviyelerine göre üç guruba ayırmaktadır. Bunlar soyutlama yetkinliği çok az olan ve bilgi düzeyi açısından en alt basamakta yer alan cumhur,¹⁷ soyutlama anlamında bunlardan biraz daha yetkin ve nazari bilgi düzeyine sahip olan nuzzar¹⁸ ve soyutlama yetkinliği son aşamada bulunan suedadır.¹⁹

Bu mutluluğa ulaşan insan eğer erdemsiz bir toplumda ise o, ulaştığı nazari ve ahlaki seviye ile diğerlerinden ayrılacak ve bir mütevahhid/yalnız olacaktır. İbn Bâcce'nin bunu açıklarken bir metafor olarak kullandığı kavram 'nevabit'tir. Daha önce el-Fārâbî tarafından kullanılmış olan bu kavram ekin içinde kendiliğinden ortaya çıkan yabancı otlar/ayrık otları anlamına gelip el-Fārâbî bunu erdemli toplumda yaşayan erdemsiz insanları açıklamak için kullanmıştır. İbn Bâcce nevabiti el-Fārâbî'den farklı olarak erdemsiz toplumda yaşayan erdemli insan anlamında kullanır. Mütevahhid her ne kadar kalabalıklar içinde bulunsa da onun entelektüel seviyesi onu yalnız yapmaktadır. Mütevahhid tekil olarak kullanılmaktadır zira bunların sayılarının çok olsa dahi bunlar özünde yalnız olmaya devam edeceklerdir.

İbn Bâcce'nin nevabit kavramına yüklediği anlam onun erdemli toplumu mümkün görüp görmemesi bağlamında tartışılmıştır. Erdemi mütevahhidin müstefad aklı ile faal akılla kurduğu ittisale bağlayarak felsefi bir zeminde ele alması ve toplumun çoğunluğu olarak ifade ettiği cumhurun felsefe karşısındaki olumsuz tavrı onun, felsefenin toplum için uygun olmadığını düşündüğü tezine hak vermemize neden olmaktadır. Dolayısıyla o erdemli şehrin imkânını yadsıyarak el-Fārâbî'nin 'erdemli toplumum erdemsizleri' anlamında kullandığı nevabit kavramını tam tersi bir anlamda kullanmayı tercih ederek kavramın bünyesindeki olumsuz anlamın da bertaraf etmiştir. Bu bize onun bir tür gelecek kaygısıyla olumsuz düşüncelerin felsefe hakkında olumsuz tavır takınılan zamanlarda felsefeye imkân tanıyan ve felsefi düşüncüyü canlı tutmaya çalıştığı yorumlarına katılmamıza olanak sağlamaktadır.

Erdemli toplumun tesisinde sevgiyi esas alan bir düşünce geliştiren İbn Bâcce'ye göre karşılıklı ilişkilerde sevginin hâkim olduğu toplumlarda kadınlara/hâkimlere ve doktorlara ihtiyaç olmayacaktır. Bunu şu şekilde okumak da mümkündür: Bir toplumda kadınların ve doktorların sayısı ne kadar azsa toplum o kadar çok yetkindir.

17 Arapçada çoğunluk, halkın çoğu gibi anlamlara gelen cumhür kelimesi geniş halk kitlelerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

18 Arapça bakmak, incelemek, tasarlamak gibi anlamlara gelen neẓara fiilinde türetilen bir kelime olan nuzzar bakanlar, düşünenler gibi anlamlara gelmektedir. İbn Bâcce bu kavramla soyutlama yeteneği ile geniş halk kitlelerinden ayrılan fakat tam soyutlama derecesine de çıkamamış kimseleri kast etmektedir.

19 Sueda, Arapçada mutlu anlamına gelen saîd kelimesinin çoğuludur.

İbn Bâcce'de toplumdan ziyade bireye yapılan vurgudan hareketle onun toplumsal bir gayeyi göz ardı ettiği yorumu yapmak mümkün değildir. Onun bireyin kişisel yaşam tarzını ön plana çıkarmasının arka planında bireyin topluma karşı sorumluluğunun ve nihayet toplumun mutluluğu arzusunun bulunduğu değerlendirilmiştir.²⁰ Bununla beraber onun felsefesi İslam düşünce geleneği içerisinde odak noktası itibariyle toplumdan bireye doğru bir kırılma olarak da değerlendirilmektedir.²¹

İbn Bacce'de Antroposantrizmin İçer Dönük Karakteri

İbn Bâcce insanın amacı olarak değerlendirdiği mutluluğunun aklın faal akıl-ittisalinde mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Akıl insanın kendine ait/kendi öz varlığını oluşturan bir özellik olması itibariyle İbn Bâcce'nin mutluluğu her ne kadar bir toplum kaygısı olsa da nihai anlamda bireysel bir mutluluktur. O, el-Fârâbî'den farklı olarak burada bireyi ön plana çıkarmakta ve yetkinliği bireysel bir içsel tecrübeye olanaklı bulmaktadır. Mutluluğa ulaşan insan öteki ile ilişkisini behemehâl kesecektir. Zira ulaştığı bu epistemolojik seviyede o bir mütevahhiddir. O içinde bulunduğu yetkin olmayan toplum tarafından²² yalnızlığa itilmiştir. Bununla beraber onun öngördüğü erdemli toplumun çekirdeği bu yalnızlıkta gizlidir.

Onun faal akılla ittisal için akli bir süreç öngören düşünceleri klasik tasavvufun bir uzaklaşma eğitimi olarak bedeni ve başkasını dikkate alan yaklaşımını yadsımaktadır. Nitekim o bunları eserinde eleştirmiştir. Dolayısıyla onun düşüncelerinde bireyin tamamen kendi içine yönelmesi ve akılsal/düşünsel bir çabayla elde ettiği erdem ve mutluluk yüceltilmektedir. İbn Bâcce'nin, yalnızı yüceltirken kendi düşüncesini tasavvufi düşünceden tenzih etme kaygısıyla onun yalnızlığa yüklediği anlamın vurgulanması gerekir. Yalnızlığın pek çok tanımı arasında insanın bedenini toplumdaki tecrit etmesi de bulunurken (Zira bu, klasik tasavvufta ruhani önderlerin bir özelliği olarak sunulup züht hayatının önerilmesi sonucunu doğurmaktadır.) İbn Bâcce, yalnızlığı düşünsel anlamda ve kendine özgülük olarak yorumlamıştır. Felsefenin tanımlarından biri 'kişinin gücü ölçüsünde Tanrı'ya benzeme çabasıdır.' Onun isimlendirmesinde mütevahhid, İslam'ın temel metinlerinde Allah'ın bir ismi olarak zikredilen el-Vâhid ile aynı kökten türetilmiştir. Tanrı zatı ve kendine özgü sıfatlarıyla tek, diğer bir ifadeyle yalnızdır. Ontolojik anlamda her bir insan ferdi kendine has var oluşuyla yalnızdır.

20 Panlina Kopecka, "The Perfect City by al-Farabi and Ibn Bajja", *Paideia: Philosophical E-Journal of Charles University*, 2015, volume: XII, issue: 2-3, 9.

21 Mustafa Yıldız, "Yalnızlığın Felsefesi: İbn Bacce'de Filozofun Yabancılaşması Sorunu", *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2012/1, sayı: 55, 100.

22 Yaşar Aydın, "İbn Bâcce" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 19, 353.

Kriz Dönemi Felsefelerinde Antroposantrik Yaklaşım: İbn Bâcce ve Levinas Örneklerinizdir. Mütevahhidin faal akılla ittisal serüveni kişisel, içsel bir tecrübeye dayanmakla insanın kendi başına, kendi yalnızlığı ile ulaşacağı bir seviye olmak durumundadır.

Çiçero (ö. MÖ 43), Sokrates (ö. MÖ 399) hakkında “Felsefeyi göklerden indiren ve şehre/polise (topluma) yerleştiren kimse” ifadesini kullanmaktadır. Groff’un belirttiği üzere Platon’un (ö. MÖ. 347) metinlerinde şehir/toplum yaşamının felsefi faaliyetler üzerindeki olumsuz etkisi hissedilmektedir. Nitekim onun mağara alegorisi bu tür bir okuma için bize fazlasıyla malzeme sağlamaktadır. Dolayısıyla İbn Bâcce’in mütevahhidi için mağaraya geri dönmeyen filozof yorumunu yerinde bulmak gerekir.²³

İbn Bâcce bilimleri sınıflandırırken nefsi merkezi bir konuma yerleştirir. Nefs bilimlerin varlığı için ilk şart olmaktadır. O, nefsi kendinden önceki geleneğe uygun olarak canlı cisimlerin sureti ve ilk yetkinliği olarak değerlendirmekte ve nefsin varlığını ispat etme gereği hissetmemektedir. Maddi ve hareketli olmayan nefis bedenin yöneticisi konumundadır. Bilimler sınıflamasında metafiziği en üst konuma yerleştiren İbn Bâcce, nefis bilgisini (‘ilmü’n-nefs) ondan sonraki konumda değerlendirir. Bununla beraber metafiziğin bilinme imkânının nefsin varlığından sonra olması itibariyle nefis merkezi konumunu korumaktadır.

Onun toplumdan ziyade birey olarak mütevahhidin mutluluğunu felsefesinin temeline yerleştiren sisteminde yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal özelliklerinin etkisinin olduğu kanaatindeyiz.

Levinas’ın Düşünce Sisteminde Benin Yalnızlığı

Levinas felsefesinin hareket noktası E. Husserl (ö. 1938) tarafından kurulan ve Türkçeye görüngübilim olarak çevrilen fenomenolojik düşünce sistemidir. Husserl ve M. Heidegger’in (ö. 1974) öğrencisi olan Levinas bu iki filozofun felsefelerini Fransa’da tanıtan kişi olarak bilinir. Nitekim onun ilk çalışmaları da fenomenoloji üzerindedir. Dolayısıyla Levinas’ın düşüncelerini ele almadan önce fenomenoloji hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Husserl’in düşüncelerine etki eden en önemli filozof F. Brentano’dur (ö. 1917). Onun düşüncelerinin merkezinde bilinç kavramı bulunur. Ona göre felsefe de bilimler gibi bilinç olaylarını incelemektedir. Bizim doğru ve yanlış karar diye verdiğimiz durumlar bilincimizle ilgili içsel durumlardır. Başka bir ifade ile doğada doğru ve yanlış bulunmamaktadır. Öyleyse bilincin bilimini diğer bilimlere öncelemek gerekmektedir. Zira bu durumda diğer

23 Peter S. Groff, “Cultivating Weeds: The Place of Solitude in The Political Philosophies of Ibn Bâjje and Nietzsche”, *Philosophy East & West*, volume: 70, number: 3, 2020, 703-705.

bilimler bilincin biliminden çıkmaktadır. Brentano bilinç ile ruh kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır. Dolayısıyla bilinç bilim ruhbilime diğer bir ifadeyle psikolojiye karşılık gelmektedir.

Bilincin her hangi bir şeye yönelmeden bir faaliyetinin olması mümkün değildir. Nasıl ki işitme işitilen bir ses olmadan mümkün değilse düşünme de düşünülen bir şey olmadan söz konusu değildir. O halde bilinç eylemde bulunabilmek için düşüneneği bir varlığa yönelmek zorundadır. Bu varlığın reel hayatta bulunması da gerekmez. Bilinç doğada mevcut olmayan bir canlıyı da hayal ederek düşünebilir. Bu yönelme durumu sadece bilinç için söz konusudur. Doğada böyle bir yönelmişlikten söz edilemez. Bu yönelme durumlarını Brentano, tasarımlar, yargılar ve duyuşsal olaylar olmak üzere üçe ayırarak incelemektedir. Tasarımlar kavramaları da içine alan bizim nesnelere düşünmemizi sağlayan durumlardır. Yargısal durumlar bizim varlık karşısında kabul ve ret hususunda verdiğimiz karar durumlarıdır. Duyuşsal durumlara göre biz yöneldiğimiz şeyleri sever ya da nefret ederiz. Bu bizim her iki anlamda da ilgi duyduğumuz şeylerin görüngüleridir.

Brentano kesin olarak güvenebileceğimiz yargıların doğruluğu için apaçıklık ilkesini ileri sürer. O, akıl doğruları ile olgu doğrularını birbirinde ayırır. Akıl doğruları kavramların karşılaştırılması ile elde edilir. Çıkan sonuç ise bağımsız bir önerme haline gelir. Buna karşın olgu doğruları sadece algılara dayanmaktadır. Olgu doğrularında kesinliği ve güvenilirliği etkileyen şey onların doğrudan doğruya tecrübe edilmiş içsel algılar olmasına dayanmasıdır.²⁴

Husserl, Brentano'nun, kavramı tasarıma dâhil eden görüşüne katılmayarak kavramlarla yapılan düşünce alanındaki önermeleri birer özlük olarak felsefenin konusu yapar. Bunlar da esasında anlamı taşıyan birer yargıdır. Ona göre felsefenin amacı bir bilinç çözümlemesidir. Onun bu çözümleme için önerdiği yöntem fenomenolojidir. Fenomenoloji bu çözümlemeyi şeyleri düşünen bilincin özlüğe geri gitme şeklinde bir indirgemesiyle yapmaktadır. Bu indirgeme duyuşların algıladığı alanın ötesinde ve tamamen bilinçte bulunan özlükler alanının ayrıç içine alınarak düzenlenmesiyle mümkündür. Ayrıç içine alma üç şekilde olmaktadır: Birincisi tarihle ilgili ayrıç içine almadır. Bunda yönelinen nesnelere her türlü önyargılardan arınarak yaklaşmak söz konusudur. İkincisi varoluşla ilgili ayrıç içine alma. Ele aldığımız nesnelere kendi benimiz de dâhil olmak üzere varlığını bir kenara bırakarak yönelmek gerekmektedir. Husserl son çalışmalarında ken-

²⁴ Biagio B. Tassone, *From Psychology to Phenomenology, Franz Brentano's Psychology from an Empirical Standpoint and Contemporary Philosophy of Mind*, (London: Palgrave Macmillan, 2012), 191-220.

di benini bundan hariç tutmuş ve ben kabul edilmeden varlık hususunda verilecek bir yargıda apaçıklık bulunamayacağını ileri sürmüştür.²⁵ Dolayısıyla ben bilinçli yaşam için indirgenemez ve geriye götürülemez bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶ Üçüncüsü idelerle ilgili ayrıç içine almaz. Bu da yönelinen nesnelere uzay ve zamanla ilgili niteliklerinden soyutlayarak onları ele almaktır. Bu çözümleme neticesinde ortaya çıkan sonuç şudur: Dış dünyanın gerçekliği doğal bir gerçeklik değil bilinç tarafından ortaya konulmuş bir gerçekliktir.²⁷

Bu geri götürmeler/indirgemeler neticesinde geriye 'aşkın bilinç'/salt ben' kalacaktır. Fenomenoloji bu aşkın bilinçte salt görüleme ile yöneldiği şeyleri çözümleyecektir.

Levinas, Husserl felsefesindeki geri götürme kavramının klasik felsefe-deki 'aynı olan'²⁸ kavramından farklı olmadığını ileri sürerek varolansız bir varoluş arayışını/varlıktan kaçışı kendi felsefesinin amaçlarından biri yapmıştır. Levinas'ın *ilya* kavramı ile ifade ettiği bu varoluş/genel olarak olmak kendi ifadesiyle bizi Tanrı'nın varlığından ziyade Tanrı'nın ve her şeyin yokluğuna götürecektir. Ona göre biz *ilyayı* her hangi bir var olana borçlu değiliz.²⁹ Burada o bu varoluş arayışında bilince ulaşmaktadır. O bunu şöyle ifade eder:

"Bilinç olmak, *ilyadan* çekip çıkarılmış olmaktır."³⁰

Bilinç de aşılması gereken bir durum olarak karşımıza çıkar. Varoluş arayışında kendi varlığı üzerinde bir hâkimiyet kuran ben Levinas'ın hareket noktası olmaktadır. Ben kendi varlığından kurtulamamaktadır. Bununla beraber benin kendi varlığındaki yalnızlığı aşılması gereken bir durumdur. Varlıktaki bu yalnızlıktan çıkışı Levinas 'başkası' kavramında bulmuştur.

O, *ilya* kavramıyla bütün varlıkla beraber kurtulduğu aşkınlığı ben (ve benin metafizik arzusu ile) ile yeniden temellendirmiştir. Karanlığı yokluk

25 Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1994), 159.

26 Cevriye Demir Güneş, "Emmanuel Levinas ve Etik", *Çağdaş Fransız Felsefesinde Etik*, ed: Veli Urhan, (Ankara: Hece Yayınları, 2016), 177.

27 Dermot Moran, *Edmund Husserl Founder of Phenomenology*, (Cambridge: Polity Press, 2005), 202-221.

28 Klasik felsefede varlıkta değişmeden sabit kalan, varlığın özü olarak nitelendirilen mahiyet varlık için 'aynı' kavramıyla ifade edilmektedir. Varlığın aynısı denildiği zaman varlığını değişmeyen özü kastedilmektedir. Burada Levinas klasik ontolojideki varlık bilinç tarafından bilirse dahi varlığın değişmez yönüne ilişkin önceliğin varlığın kendisinde bulunduğu yönündeki düşünceyi eleştirmektedir. Levinas aşkınlığında benin ötesinde düşünülmesini eleştirmekte ve aşkınlığı bene için bir konumda değerlendirmektedir.

29 Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*, haz: Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 50.

30 Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*, 53.

olarak telakki eden felsefe geleneği bunu bir metafor olarak gece kavramı ile açıklamaya çalışır. Levinas bunu devam ettirmektedir. Ona göre gece cinayet ve kötülük vaktidir.³¹ Dolayısıyla benin metafizik arzusu/sonsuz düşüncesi bunun için bir önlem olarak da karışımıza çıkar.

Benin başkası ile ilişkisi aşkınlığın açıklanması için bir temel olmanın yanında Levinas felsefesinde ontoloji ve etiğe geçişi de sağlayan bir köprü durumundadır. Metafizik bir arzu ile sonsuza yönelen bilinç Mutlak Başka'ya ulaşmaktadır. Bene indirgenemeyen, ben ile başkası arasındaki ilişkiden doğan sorumluluk düşüncesi Levinas'da etik alana imkân tanımaktadır.

Levinas Düşüncesinin Dışa Dönük Karakteri

Levinas, felsefesinin gerçekte Nazizmle ilgili olduğunu ve Nazi felaketi üzerine düşünme zorunluluğu hissettiğini belirtmektedir. O, benin yalnızlığı üzerinde temellendirdiği felsefesinde benden 'başkası'na geçmek suretiyle öncelikle etik alan olmak üzere ontolojik ve fenomenolojik düşüncelerini geliştirmiştir. Mutlak Başka/sonsuz ile olan ilişkide ve başka ile kurulan etik ilişkide benden hareket eden Levinas bununla beni/benin kendini aşmaktadır. Ben kendini anlamlandırabilmek için başkasına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum insanın kendisiyle ilgili her değerlendirmede kendini göstermektedir. Zira insanın kendine mahsus ismi bile ona bu isimle ötekinin seslenmesiyle bir anlam kazanmaktadır.

Felsefesini oluşturduğu ilk dönem yazılarında beni başkası üzerinden anlamayı eros ve velûdiyetle açıklayan Levinas bunu baba-oğul örneği ile sembolize etmektedir. Baba bir ben olarak kendisi kalmaya devam ederken benliğini oğulda devam ettirmektedir.³² Baba oğul ile baba olmakta (baba olarak var olmak için oğula muhtaç olmakta) onunla anlam kazanmaktadır.

Levinas etik düşüncesinde sorumluluğu benin başkasında kendini bulmasıyla diğer bir deyişle benin, kendini başkasının yerine koymasıyla temellendirmektedir.³³ Levinas'ın, ilk felsefe olarak ele aldığı etiğini II. Dünya Savaşı sonrası geleneksel ahlak anlayışlarına bir meydan okuma olarak değerlendirenler olmuştur. Buna göre onun etiği ben ile aynı yaşam alanını paylaşmayan ötekinin (yabancı) etik söyleme yeniden dahil edilmesini içeren bir anlayışı ön görmektedir.³⁴ İlk felsefenin metafiziği karşılayan aşkınlığı araştıran

31 Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*, 54.

32 Özkan Gözel, *Levinas*, (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 85.

33 Özkan Gözel, *Levinas*, s. 253.

34 Abi Doukhan, *Emmanuel Levinas A Philosophy of Exile*, (London: Bloomsbury, 2012), 24.

Kriz Dönemi Felsefelerinde Antroposantrik Yaklaşım: İbn Bâcce ve Levinas Örnekler söylemi için Levinas'ın önerisi bunun etik ile mümkün olduğu yönündedir. Levinas'ta ilk felsefe yüz yüze bir sorumluluk ilişkisine dayanmaktadır.³⁵

Benin gelecekle ilişkisini geleceğin şimdideki ilişkisi gibi başkasıyla ilişkide gören Levinas benin başkasıyla yüz yüze olma durumunu zamanın bizzat gerçekleşmesi olarak değerlendirmektedir. O bunu şöyle ifade etmektedir:

“Şimdinin geleceğe adım atması yalnız bir öznenin olgusu değil, özneler arası bir ilişkidir. Zamanın koşulu insanlar arası ilişkide ve tarihte bulunur.”³⁶

Levinas'ın ön plana çıkardığı yalnızlıkta insanın anne karnından itibaren kaçınılmaz olarak kendini içinde bulduğu ötekiyle olan ilişkisine güçlü bir vurgu bulunmaktadır. Bu öteki üzerinden anlaşılan ve anlamlandırılan bir yalnızlıktır. İnsan sosyal çevrenin içinde kendine bir yer bulmaktadır. Dolayısıyla onun yalnızı, duygunun ve duygusallığın temele alındığı bir yalnızlığın sonucu ortaya çıkmaktadır.

Levinas'ın aşağıdaki cümlelerinde öznelliği ve varlığı anlamlandırırken ötekine/başkasına yaptığı vurgu üzerinde durduğumuz bakış açısını daha belirgin hale getirecektir:

“Öznellik aynıda başkası olmaktır. Öznellik tarafından belirlenen aynıdaki başkası, başkası tarafından rahatsız edilen aynıının huzursuzluğudur.”

“Varlık, bir kimse temelinde başkası için aynıının ötekinin yerine geçmesi anlamına gelir.”³⁷

Sonuç

Hiçbir filozofun, yaşadığı çağın sorunlarını görmezden gelerek düşünce üretme çabası içinde olması düşünülemez. Filozof yaşadığı çağın bir ferdi olarak çevresinde gelişen olaylar karşısında kayıtsız kalamayacaktır. Bu olaylar bazen olağanın dışında bireyi ve bütün bir toplumu olumsuz etkileyecek ve travmatik etkisi uzun yıllar boyunca topyekûn hissedilebilecek mahiyette olabilir. Bir tür kriz dönemi olarak nitelenebilecek bu dönemler ister istemez filozofun düşünce sistemini etkileyecektir.

Düşüncelerini ele aldığımız iki filozof birbirinden farklı zamanlarda ve olağandışı şartlarda yaşamışlardır. Her iki filozofun yaşadığı dönem kendi

35 Sengün Meltem Acar, “Levinas'ta Aşkılık Düşüncesine Giriş”, *Kayı Felsefe Dergisi*, 2016, sayı: 27, s. 94.

36 Emmanuel Levinas, *Zaman ve Başka*, çev: Özkan Gözel, haz: Zeynep Direk, (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 106.

37 Emmanuel Levinas, *Otherwise Than Being or Beyond Essence*, trans. to English: Alphonso Lingis, (London: Kluwer Academic Publishers, 1978), 25-26.

uluslarına karşı bir soykırımın söz konusu olduğu dönemlerdir. İbn Bâcce Endülüs'te Müslümanlara karşı reconquista'nın başladığı yıllarda doğmuştur. Levinas bir Yahudi olarak bazı yakın akrabalarını da kaybettiği Yahudilere karşı yapılan sistemli bir soykırıma tanık olmuştur.

Böyle dönemlerin insanların düşünceleri üzerindeki etkilerinden biri yalnızlığın yoğun hissedilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz her iki filozofun da metinlerinde yalnızlığa ve yalnız insana güçlü bir atıf bulmaktayız.

Felaketlerle örülmüş bir kriz ortamında İbn Bâcce'nin düşünsel anlamda kendi dünyasına kapanmış bir yalnızı yücelttiğini buna karşın Levinas'ın bu yalnızdan hareketle başkasına/ötekine ulaştığı ve ikisi arasındaki ilişkiden bir felsefe üretmeye çalıştığını görmekteyiz.

İbn Bâcce de, Levinas da toplumdan uzaklaşmak anlamında cismani bir yalnızlık üzerinden ya da bununla sonuçlanacak bir düşünce üretiyor değildirler. Bu yalnızlık düşünsel/zihinsel anlamda insanın kendi olma/kendini bulma çabasının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çabada İbn Bâcce mütevahhidi kendi içsel, zihinsel tecrübesi ile faal akılla ittisali neticesinde kaçınılmaz olarak yalnızlaşan toplumun bir ferdi olarak değerlendirmiş; Levinas ise toplumu oluşturan bağımsız bireyler olarak insanın yalnızlığını başkası/öteki üzerinden anlamlandırmaya çalışmıştır. Biz bakış açılarından dolayı insan üzerinden ele alınan bu yalnızlığı İbn Bâcce'de içe/öze dönük bir karakterde Levinas'da başkasını ön plana çıkaran dışa dönük bir karakterde değerlendirmeye çalıştık.

İnsan merkezilik olarak çevrilebilecek antroposantrik yaklaşım genel hatlarıyla doğanın insan için olduğu görüşünden hareketle üretilen bir düşünce olmakla beraber insanın düşüncenin merkezine alındığı bir sistemi ifade etmektedir. Bu itibarla biz her iki filozofun insandan/benden hareketle ürettikleri düşünceler çerçevesinde konuyu ele almalarından dolayı böyle bir nitelemeyi tercih ettik. Bununla beraber İbn Bâcce toplumu yadsımadan bireyin toplum içinde mutluluğa bireysel olarak ulaşabileceğini ileri sürerken Levinas benden/bireyden hareketle ötekine/topluma ulaşan düşünsel bir alt yapı üzerinde felsefi sistemini kurmuştur.

Öz

Filozoflar düşüncelerini üretirken yaşadıkları çağın olaylarından etkilenmişlerdir. Onların düşüncelerine etki eden çoğunlukla siyasi ve sosyal karakterli bu olaylar onların hayatlarında bazen olumsuz izler ve hatıralar bırakmıştır. Gelecek kaygısının açık bir şekilde kendisini hissettirdiği ve ortaya çıkan olumsuz durumun topyekün yaşandığı bu dönemler kriz dönemleri olarak nitelenmektedir. Bu dönemlerde yaşamış olan filozofların düşünceleri üzerinde bu ortamın etkilerini görmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmamızda düşüncelerini değerlendireceğimiz İbn Bâce ile Levinas yaşadıkları dönemler itibarıyla böyle bir kriz döneminde düşüncelerini üretmiş filozoflardır. İbn Bâce Endülüs'te küçük devletlerin sürekli birbirleriyle savaş halinde oldukları bir dönemde doğmuş ve ömrünün sonlarını katı ve muataassıp bir din anlayışına sahip olan Murabitlar Devleti döneminde yaşamıştır. Levinas ise Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünya savaşlarına gebe bir ortamda Avrupa'da doğmuş ve Nazizmin ve Yahudi karşıtlığının yükseldiği bir ortamda ölümün nefesini sürekli ensesinde hissettiği bir çocukluk ve gençlik geçirmiştir. Nitekim o birçok yakın akrabasını Nazi kamplarında kaybetmiştir. Düşünceleri dikkatle izlenecek olursa her iki filozofun, düşüncelerinde insanı merkeze alan bir anlayış geliştirdikleri görülmektedir. Fakat bu antroposantrik yaklaşımın yansıması ikisinde farklı yönlerde gelişmiştir. İbn Bâce içe dönük bir anlayış ve içsel bir tecrübeyle insanı amacına ulaştırmayı önerirken Levinas dışa dönük bir bakış açısıyla, başkasını/ötekini ön plana çıkarmıştır. Biz bu çalışmada her iki filozofun düşünceleri için yaşamlarıyla bağlantılı olarak bir çözümleme yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İbn Bâce, Levinas, Fenomenoloji, Antroposantrizm, Kriz dönemi felsefeleri

Abstract

Anthropocentric Approach in Crisis Period Philosophy: Examples of Ibn Bâce and Levinas

Philosophers have been influenced by the events of their age while generating their thoughts. These mostly political and social events affected them positively or negatively. Periods of future anxiety and affecting the whole society qualify as crisis periods. Ibn Bâce and Levinas who is the subject of this study lived in such a crisis period. Ibn Bâce –a twelfth century philosopher from Muslim Spain- was born in al-Andalus where small states were constantly at war with each other in the 12th century. He lived in late his life in Almoravids period. Levinas was born Litvanya as a member of Jewish family in 1906. He witnessed two world wars. Many of his close relatives were killed by Nazis. While he was fighting in the French army against Germany he was captured and gained his freedom thanks to international agreements. Thoughts both philosophers are human oriented. However, Their thoughts developed in different directions. Ibn Bâce's philosophy has an introverted understanding and promotes personal exaltation. Despite that Levinas placed 'the other' at the center of his philosophy. We will consider and compare thoughts of two philosophers in this study.

Keywords. Ibn Bâce, Levinas, Phenomenology, Anthropocentrism, The Philosophies of crisis period.

Kaynakça

- Acar, Sengün Meltem. "Levinas'ta Aşkılık Düşüncesine Giriş", *Kaygı Felsefe Dergisi*, 2016, sayı: 27, ss. 93-110.
- Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1994.
- Alford, C. Fred. *Levinas, The Frankfurt School and Psychoanalysis*, London: Continuum, 2002.
- Aydınlu, Yaşar. "İbn Bâcce" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 19, ss. 348-353.
- Bernasconi, Robert. *Levinas Okumaları*, çev: Zeynep Direk, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Doukhan, Abi. *Emmanuel Levinas A Philosophy of Exile*, London: Bloomsbury, 2012.
- Groff, Peter S. "Cultivating Weeds: The Place of Solitude in The Political Philosophies of Ibn Bâjje and Nietzsche", *Philosophy East & West*, volume: 70, number: 3, 2020, ss. 699-739.
- Gözel, Özkan. *Levinas*, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Güneş, Cevriye Demir. "Emmanuel Levinas ve Etik", *Çağdaş Fransız Felsefesinde Etik*, ed: Veli Urhan, Ankara: Hece Yayınları, 2016.
- İbn Bâcce, "Fî Gâyeti'l-İnsâniyye", *Rasâilü İbn Bâcceti'l-İlâhiyye* içinde, tah. Mâcid Faḥri, Beyrût: Dâru'n-Nehâr, 1991.
- İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, çev. Burhan Koroğlu, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2019.
- İbn Bâcce, "Tedbîru'l-Mütevaḥḥid", *Rasâilü İbn Bâcceti'l-İlâhiyye* içinde, tah. Mâcid Faḥri, Beyrût: Dâru'n-Nehâr, 1991.
- Kopecka, Panlina. "The Perfect City by al-Farabi and Ibn Bajja", *Paideia: Philosophical E-Journal of Charles University*, 2015, volume: XII, issue: 2-3.
- Levinas, Emmanuel. *Sonsuz Tanıklık Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*, haz: Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Levinas, Emmanuel. *Otherwise Than Being or Beyond Essence*, trans. to English: Alphonso Lingis, London: Kluwer Academic Publishers, 1978.
- Lèvinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*, çev: Nami Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*, çev: Özkan Gözel, haz: Zeynep Direk, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Masûmî, M. Saghir Hasan. "Endülüs'ün Büyük Filozofu İbn Bâcce", çev: Bayram Tamtürk, *Mütefekkir Dergisi*, 2020, sayı: 13/7, ss. 291-306.
- Moran, Dermot. *Edmund Husserl Founder of Phenomenology*, Cambridge: Polity Press, 2005.
- O'Callaghan, Joseph F. *A History of Medieval Spain*, London: Cornell University Press, 1983.
- Steiner, Gary. *Anthropocentrism and Its Discontents*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005.

- Şeyban, Lütfi. *Endülüs'te Murabıtlar ve Muvahhidler Dönemlerinde Müslüman-Hıristiyan İlişkileri (Endülüs'ün Geri Alınışı=Reconquista 1085-1238)*, dan.: Abdulkerim Özaydın, Basılmamış doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Tassone, Biagio B. *From Psychology to Phenomenology, Franz Brentano's Psychology from an Empirical Stantpoint and Contemporary Philosophy of Mind*, London: Palgrave Macmillan, 2012.
- Ülken, Hilmi Ziya. *İslâm Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Özalp, Hasan. "Endülüs'te Aklî Düşünce", *İslam Felsefesi Tarihi*, ed. Bayram Ali Çeçinkaya, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Ünder, Hasan. *Çevre Felsefesi*, Ankara: Doruk Yayımcılık, 1996.
- Yıldız, Mustafa. "Yalnızlığın Felsefesi: İbn Bacce'de Filozofun Yabancılaşması Sorunu", *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2012/1, sayı: 55, ss. 99-126.